

DIRECȚII MAJORE ÎN PROZA ANILOR 2000

Main Directions in the Romanian Prose of the 2000's

Marius POPA¹

Abstract

The present study aims to discuss the main directions in the Romanian prose of the 2000's, with regard to its relation with the historical and social "reality". An overview of the epos of the last decade and a half, the paper refers constantly to the most important creations as seen by their first reviews. Firstly, a presentation of the historical context in which such narratives are formed aims to explain the specific "manner" in which they answer "the world": by discussing the constant tendency to "retrieve" the past or the propensity of recent prose to transform the real, we are addressing, ultimately, the common reflexes of fiction writers relating to their existential horizon. Consequently, the main conclusions to be drawn at the end of such a research concern not only the similarities shared by the worldviews of these contemporary prose writers, but also the frequent attempts of the said authors to avoid the real world by means of fiction writing.

Keywords: Romanian prose, history of literature, ontology, fiction, creative directions.

A aduce în discuție proza anilor 2000 implică, fără îndoială, avantajele abordării fenomenului literar viu. Fără să fi avut încă parte de o reală „închidere“ între zidurile securizante ale canonului estetic, perspectivele unui astfel de teritoriu al literaturii române contemporane rămân deschise și își așteaptă, negreșit, „tatonările“ critice, capabile să intuiască și să analizeze „liniile“ fundamentale care articulează – vizibil deja – eposul autohton al ultimului deceniu și jumătate. Un alt avantaj îl constituie, în aceeași ordine de idei, diversitatea creațiilor epice aparținând acestui interval al istoriei noastre literare, în care își aduc contribuția autori din generații distincte. Triașele și consacările „decisive“ încă nu s-au realizat. Nici nu ar fi avut când. Or, o literatură, cu cât e mai variată și mai plurală în propria configurație, cu atât își dezvăluie mai clar identitatea la oricare dintre cercetările sale în amănunt. Vom urmări, în continuare, principalele deducții pe care le-am putut formula la finalul unei asemenea tentative de „investigație“ a prozei românești (de la începutul anilor 2000 și până astăzi). Prin apelul – după cum vom observa – la evocarea contextului istoric în care se dezvoltă aceste opere și la criteriul „ontologic“ (cel mai eficient, după părerea mea, în organizarea lor), am stabilit o serie de principale direcții vertebrante, cred, pentru segmentul literar în discuție.

I. Proza anilor 2000 – la marginea istoriei?

Imediat după 1989, s-a scris puțină literatură propriu-zisă. Accentul a căzut – ceea ce era de așteptat, într-un fel – pe revizuirii, recuperări și memorii carcerale. E perioada în care sunt republicate, de pildă, cărțile generației '60² și în care proza „nouă“ se dovedește,

¹ PhD Student, "Babeș-Bolyai" University of Cluj-Napoca.

² „Mișcarea din decembrie 1989 n-a împins în trecut, în istoria literară, cărțile generației '60 [...] Istoricitatea lor n-a fost pusă încă în evidență și ele trec în continuare ca literatură de actualitate,

mai degrabă, deficitară. Departe de a sugera, desigur, ideea unui hiatus în această direcție (proză au scris, în acest interval, și Alexandru Ecovoiu, și Radu Aldulescu, și Horia Gârbea, printre alții), adevărul este însă că noile creații nu au mai avut nicio șansă de a ocupa – vreme de mai mulți ani – scena literară.

Odată cu zorii anilor 2000, literatura română a început să își asume – din ce în ce mai limpede – o dinamică firească. Proza scrisă de autori din epoci diferite – fiind, în consecință, cât se poate de eterogenă – păstrează totuși, în filioanele sale identitare, unele semne comune, care le atestă, în ultimă instanță, apartenența la o anumită direcție dintre cele pe care le vom analiza ulterior. Prim-planul îl ocupă – și cred că balanța e destul de echilibrată – și prozatorii șaizecești (ca Dumitru Țepeneag sau Gabriela Adameșteanu), și prozatorii optzecești (de la Ștefan Agopian la Petru Cimpoeșu sau Mircea Cărtărescu). La fel de reprezentativi sunt, desigur, prozatorii douăzeciști (i-aș aminti, de pildă, pe (mai) activii Dan Coman, Ionuț Chiva, un cristian și Bogdan Coșa), însă mizele generației lor se învârt, mai degrabă, în jurul poeziei decât al prozei ori al dramaturgiei. E unul dintre argumentele fundamentale în sprijinul tezei că proza anilor 2000 se situează – vizibil – nu la marginea singulară (și „fracturistă“) a istoriei recente, ci într-o continuitate organică și, în consecință, ineluctabilă cu epistemele anterioare. Inclusiv douăzeciștii „adaptează“, în repetate rânduri, elemente care țin de „poietica“ și de imaginarul predecesorilor. Vom propune, de aceea, o taxonomie a prozei ultimului deceniu și jumătate care vizează o sumă de opere – „pretențioase“ la orice clasificare, dată fiind diversitatea lor – în punctele lor de incidență „ontologică“ (urmărind, adică, raporturile pe care le stabilesc cu realitatea actuală), în condițiile în care un asemenea exercițiu – de clasare a creațiilor în funcție de formula în care reprezintă realul – se dovedește, cred, cel mai operativ în încercarea de a repera atât opțiunile de viziune comune ale prozatorilor, cât și existența unor recurențe paradigmatiche.

II. În abordarea unui fenomen literar...

Fără îndoială că, în determinarea principalelor direcții ale prozei anilor 2000, potențialele criterii de clasificare sunt numeroase. Criteriul *generic* este, desigur, implicit – esențial, într-o primă etapă, în selecția creațiilor *epice* ale intervalului dat – și merit să releve, în termenii cantității, contribuția diferitelor generații – active în acești ani – la peisajul de ansamblu al prozei în discuție. O interogație legitimă s-ar putea formula însă în privința viabilității criteriului *tematic*, criteriul imediat următor pe care o abordare „consacrată“ ne-ar îndreptăți să-l alegem. Date fiind eterogenitatea generaționistă pe care o semnalăm și diversitatea soluțiilor diegetice de raportare la realitate, criteriul *tematic* s-ar dovedi, cred, ținând cont de finalitățile acestui studiu, ineficace. O clasificare având la bază temele majore ale acestei proze (reiterate și reiterabile, până la urmă, în cadrul fiecărei epoci) ar fi, în cele din urmă, cu totul insuficientă. Și, cu toate că ar putea fi specificată o serie întregă de criterii posibile (*istoric, generaționist, stilistic, formal* ș.a.), criteriul magistral

bucurându-se de reeditări succesive“ (Gheorghe Perian, *Literatura în schimbare*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2010, p. 102).

pentru care am optat în cele din urmă (și pe care îl consider, într-un asemenea context de abordare, exponențial) este cel amintit, „*ontologic*“, din motive deja invocate.

III. Pentru o recuperare a realității pierdute

La numeroși prozatori (din toate generațiile prezente în lumea literară actuală) se înregistrează un acut reflex al „virajului“ dinspre realitatea prezentă înspre alte realități, unele din ce în ce mai „trecute“. Ar putea fi vorba, înainte de toate, de un gest recuperator, destinat unui trecut care nu și-a aparținut în totalitate (istoria noastră literară a fost îndeajuns marcată, se știe, de „goluri“ în propria evoluție, dacă ar fi să ne amintim fie și numai de ororile totalitare ale secolului trecut, pe care epocile „libere“ au încercat, în mod natural, să le compenseze). Ca să nu uităm că și anii 2000 au urmat, după cum am observat, unui deceniu destul de capricios pentru activitatea creatoare propriu-zisă. Realitatea prezentă se legitimează – cu obstinație – în tandem cu realitățile trecute, încercând să își câștige, în definitiv, propria stabilitate.

Un prim experiment de recuperare vizează – într-o cronologie inversă – însăși *descinderea în comunism*. Despre anii dinainte de revoluție nu s-a scris puțin. De la Ioan Lăcustă, cu *Replace all (Colcăiala)* (Polirom, 2009), un roman despre destinul unui securist și despre *relativele* schimbări aduse de evenimentele din decembrie '89, până la Ioan Groșan, cu o rescriere a ultimelor trei luni de comunism în *Un om din est* (Tracus Arte, 2010), despre acest interval s-au pronunțat convingător și Gabriela Adameșteanu, și Radu Mareș, și alții de valoarea lor.

La fel de importantă este o tentativă (reluată în rândul prozatorilor) de *refacere a istoriei*. Aici, exemplele sunt numeroase, mai ales că re-construirea istoriei se îndreaptă – poate – nu atât în zona unor *istorii personale*, cât în zona *istoriei colective*, pe care o recunoaștem cu toții. De un real succes s-a bucurat Filip Florian cu *Zilele regelui* (Polirom, 2008). Romanul urmărește evoluția a două personaje centrale: Carol I – un nume care trimite la „personajul“ arhicunoscut al istoriei reale – și Joseph Strauss, dentistul regelui, eroi ale căror destine „conjugate“ stau la baza unei reconstituiri ficționale a istoriei reale, presărată cu detalii dintre cele mai neașteptate. Temeinic documentat, romanul *reface*, pornind de la adevărul istoric, un întreg capitol din trecutul României. Or, *Zilele regelui* rămâne, cred, romanul cel mai reprezentativ pentru această direcție a prozei actuale. Nu e însă singurul. De la Ruxandra Ivănescu, cu *Marañon sau Adevărata istorie a descoperirii Lumii Noi* (Cartea Românească, 2008), până la Diana Adamek, cu *Dulcea poveste a tristului elefant* (Cartea Românească, 2011), exemplele ne pot fi oricând la îndemână (Cristian Teodorescu, Ioana Pârvulescu, Varujan Vosgianian ș.a.).

Desigur că și recuperarea *istoriilor personale* se dovedește cel puțin la fel de semnificativă. Realitatea de ieri (și de azi) e și ea un subiect bun de transpus în roman. E, de pildă, cazul lui Bogdan Coșa, cu cele două volume din romanul *Poker* (Cartea Românească, 2010, 2013), pe care îl putem defini ca un exercițiu – în termenii autorului –

de „echilibristică între nostalgie [o nostalgie, după propria mărturisire, a anilor de studenție evocați] și proiecții imaginare complexe“³.

IV. Jocurile ficțiunii cu realul

Narațiunile a căror miză se traduce, în primul rând, într-un joc al ficțiunii cu realul (în care, cu alte cuvinte, realitatea e funciarmente și programatic distorsionată prin instrumentele imaginarului) constituie o arie dintre cele mai importante ale prozei din ultimul deceniu și jumătate. Asemenea „distorsiuni“ sunt rezultatul unor diferite mecanisme diegetice care stau la baza tipologiilor delimitate în rândurile ce urmează.

Jurnalele scrise în acești ani continuă, bunăoară, un tipic al distanțării de realitatea pe care o astfel de specie – autobiografică – se presupune că o restituie în limitele veridicului, în virtutea unei identități „de nume între autor (așa cum figurează el, prin numele său, pe copertă), naratorul povestirii și personajul despre care se vorbește”⁴ (s.a.). Jurnale care ar respecta, cel puțin în aparență, definiția primă a conceptului au scris, de pildă, Matei Călinescu (*Un fel de jurnal (1973-1981)*, Polirom, 2006) sau Andrei Bodiș (*China. Jurnal în doi timpi*, Tracus Arte, 2013). Jurnalul ultimilor ani are însă – cel puțin în egală măsură – conștiința propriei *ficționalități*, cum se întâmplă în (cel mai) celebrul *Zen. Jurnal 2004-2010* al lui Mircea Cărtărescu (Humanitas, 2011), în care „cusăturile“ de-realizării sunt la vedere prin imagistica și onirismul în care îl recunoaștem, mai degrabă, pe autorul trilogiei *Orbitor* (Humanitas, 2007).

În alte rânduri, proza adaptează mizele „realității“ virtuale, cum se întâmplă în cazul emblematic al Florinei Ilis. În *Cinci nori colorați pe cerul de răsărit* (Cartea Românească, 2006), lumea Japoniei e din ce în ce mai tehnologizată, iar farsele pe internet, la ordinea zilei. L-am putea aminti, de altfel, pe tânărul informatician din *Chemarea lui Matei* (Cartea Românească, 2008), care, în urma decepțiilor sentimentale, se refugiază în același orizont fictiv al internautilor, devenind un rob al calculatorului.

Pe de altă parte, proza anilor 2000 înregistrează „realitatea“ – subiectivizând-o – din forul interior al unor protagoniști predispuși la introspecție. Dan Lungu, cu romanul *În iad toate becurile sunt arse* (Polirom, 2011), e unul dintre exemplele elocvente. Victor, protagonistul operei, e cel care evadează dintr-un prezent infernal într-un trecut „paradisac“, redescoperit „interior“. La fel se întâmplă în cazul lui O. Nimigean, cu *Rădăcina de bucsau* (Polirom, 2010), cu toate că substanța romanului se revendică mai puțin de la autoscopiile naratorului. Am mai putea preciza, de asemenea, în același sens, numele lui Dan Coman, Ion Vianu sau Doina Ruști.

Nu poate fi, desigur, omisă o altă direcție – destul de generos reprezentată – având, ca finalitate esențială, *refacerea „realității“*, prin constituirea unor lumi alternative, funcționale după o logică *a-reală* și populate de personaje *a-tipice*. Aici sunt încadrabile, de pildă, romanul *Mașă și Extraterestrul* (Polirom, 2005) al lui Nichita Danilov (o narațiune cu

³ Bogdan Coșa, *Poker*, vol. I, București, Editura Cartea Românească, 2011, p. 85.

⁴ Philippe Lejeune, *Pactul autobiografic*, traducere de Irina Margareta Nistor, București, Editura Univers, 2000, p. 23.

„zei“ și animale fabuloase) sau *Luiza textoris*, celebrul roman oniric al lui Corin Braga (Polirom, 2012). Să nu-i uităm însă nici pe Dumitru Țepeneag (reprezentativ, măcar în parte, cu *La belle roumaine*⁵, roman apărut la Paralela 45 în 2004) ori pe Dora Pavel, interesantă cu romanele sale „senzaționale“, dintre care aș aminti *Pudră* (Polirom, 2010), povestea unui „mort trezit din moarte“ și obligat să își reconfigureze identitatea într-o „lume“ redescoperită altfel.

Nu în ultimul rând, realitatea e – adeseori – redată (programatic) *secvențial* în spațiul prozei recente. Există o serie de narațiuni fundamentate pe o restituire „fragmentară“ a realului (în bună continuitate postmodernistă), preferată, mai cu seamă, de scriitorii activi și în optzecism. Am putea face referire îndeosebi la *Medgidia, orașul de apoi*, volumul lui Cristian Teodorescu (Cartea Românească, 2009). Cele aproape 100 de capitole care compun acest cvasi-roman constituie, de fapt, o colecție de povestiri subordonate – conținutistic – lumii Medgidiei. E vorba despre o refacere „din bucăți“ a unei presupuse vieți a orașului din perioada anilor '40, coagulate în jurul unui topos centripet, restaurantul gării din localitate. Eroii și destinele lor sunt diferite, chiar dacă „realitatea“ romanului – în ansamblul său – pare aproape monolitică. Avem de-a face, în fond, cu o strategie narativă la care apelează și alți prozatori ai anilor 2000, dintre care i-am putea aminti pe Marta Petreu, Gabriel Chifu ori Petru Cimpoeșu.

V. Divulgări ale „realității“

Fără îndoială că proza ultimilor ani se dovedește din ce în ce mai dispusă la divulgări ale „realității“ (sau, în cazul de față, desigur, ale unui *efect* de realitate, funcționând strict în logica internă a narațiunii). Intimitatea, teama, confidența se transformă în problematici de prim-plan ale eposului recent, într-o bună continuitate, pe filiera postmodernismului, a *des-tăinuirii* de factură modernist-avangardistă.

Așa se explică, bunăoară, inflația de „obscenitate“ care definește o bună parte din proza în discuție. *Erotismul* – exhibit și înregistrat în detaliu – reprezintă una dintre temele majore, mai ales în narațiunile tinerilor douămiiști, influențați de *beatnicii* americani. Alexandru Vakulovski, Cecilia Ștefănescu, Ioana Bradea, Ionuț Chiva și Ioana Baetica dau tonul acestei direcții, la începutul anilor 2000, printr-o serie de romane „dezinhibate“, „frapante“ prin limbajul licențios. Unii dintre scriitorii generațiilor anterioare revin și ei cu asemenea opțiuni. Ruxandra Cesereanu ne propune, de pildă, două romane în direcția aceasta, *Tricephalos* (Dacia, 2002) și *Nașterea dorințelor lichide* (Cartea Românească, 2007). „Obscenitatea“ e însă atenuată, alteori, prin livresc și eufemism, cum se întâmplă la Mircea Cărtărescu, în *Orbitor* (Humanitas, 2007) sau în *De ce iubim femeile?* (Humanitas, 2005).

Proza acestor ani recuperează, în plus, vocea personajului care își confesează *temerile* – mai ales cele de ordin existențial –, dezvăluind o realitate profundă, accesibilă, într-o primă instanță, exclusiv sieși. Un asemenea „gest“ revelator conturează, bunăoară,

⁵ E sugestiv, de altminteri, motto-ul acestui roman („Viața nu trebuie să fie un roman ce ne-a fost dat, ci un roman pe care l-am făcut noi înșine“), sintetizând, în fond, miza programatică a scriitorului.

identitatea Luizei Textoris – protagonista romanului omonim al lui Corin Braga – a cărei intimitate e „deconspirată“ prin vocea naratorului (care enunță, de pildă, cum, „ori de câte ori i se întâmplă să nu viseze, Luiza se simțea fragilă și neajutorată. În ziua aceea nu își găsea locul între oameni și avea impresia că îi lipsește ceva important, că viața nu merită trăită [ș.a.m.d.]“⁶). Or, astfel de investigații ale personajelor – confruntate cu marile interogații ontologice – continuă să ocupe un loc important în narațiunile ultimilor ani.

În aceeași direcție se înscrie frecvența practică a *confidențelor*, prin intermediul unor instanțe narrative care își „mărturisesc“ intimitățile cotidiene. E reprezentativ, în acest sens, un roman al lui Dan Lungu, *Raiul găinilor* (Polirom, 2004), ofertant prin impresia de „dezvăluire“ (a unor „secrete“ familiale) în care pare să se angajeze. E, de exemplu, cazul personajului Relu Covalciuc, care, făcând referire la cuscră, o definește ca pe „o ființă de-ți vine să-i dai palme, nu alta. Tot timpul e bolnavă de moarte și-ar mânca de toate [...] Nici ea nu mai știe câte boli are. Cred că dacă ar recunoaște o dată că-i sănătoasă, ar muri pe loc. N-ar suporta asemenea rușine“⁷ (s.a.). Asemenea acte „revelatorii“, „captivante“ prin propria retorică, definesc, în repetate rânduri, proza ultimului deceniu și jumătate, preocupată – fără îndoială – de „picanteriile“ existenței comune.

VI. Concluzii

Proza anilor 2000 reprezintă, incontestabil, o secțiune importantă a literaturii române contemporane, caracterizată printr-o certă efervescență și prin apariția unor opere cu real impact în acest ultim deceniu și jumătate. Deși un teritoriu eclectic – în care activează scriitori din diferite generații ale ultimei jumătăți de secol –, proza în discuție se dovedește, la o examinare atentă, destul de unitară. Autorii transfigurează „realitatea“ în maniere asemănătoare, iar preocupările lor (de la un evident interes pentru istorie la tentativele curente de a „sonda“ intimitatea) sunt mai mult decât similare.

O altă deducție importantă vizează predilecția prozei recente pentru *fictional*, în pofida unei iluzii a apropierei ei de realitate (determinată, desigur, de o tranzitivitate aparte a limbajului), pe care a semnalat-o, destul de frecvent, o parte din critica literară. Direcțiile aduse în discuție se definesc însă, de cele mai multe ori, ca artificii de ficțiune. Dovadă că proza ultimilor ani nu e o serie de experimente mimetice, ci se construiește – prin excelență – *altfel* decât lumea reală.

Bibliografie:

- Adamek, Diana, *Dulcea poveste a tristului elefant*, București, Editura Cartea Românească, 2011.
Braga, Corin, *Luița Textoris*, Iași, Editura Polirom, 2012.
Călinescu, Matei, *Un fel de jurnal (1973-1981)*, Iași, Editura Polirom, 2006.
Cărtărescu, Mircea, *De ce iubim femeile?*, București, Editura Humanitas, 2005.
Cărtărescu, Mircea, *Orbitor*, București, Editura Humanitas, 2007.

⁶ Corin Braga, *Luiza Textoris*, Iași, Editura Polirom, 2012, p. 7.

⁷ Dan Lungu, *Raiul găinilor*, Iași, Editura Polirom, 2004, p. 132.

- Cesereanu, Ruxandra, *Nașterea dorințelor lichide*, București, Editura Cartea Românească, 2007.
- Cesereanu, Ruxandra, *Tricephalos*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002.
- Coșa, Bogdan, *Poker*, vol. I, București, Editura Cartea Românească, 2011.
- Coșa, Bogdan, *Poker. Black Glass*, vol. II, București, Editura Cartea Românească, 2013.
- Danilov, Nichita, *Mașa și Extraterestrul*, Iași, Editura Polirom, 2005.
- Florian, Filip, *Zilele regelui*, Iași, Editura Polirom, 2008.
- Groșan, Ioan, *Un om din est*, București, Editura Tracus Arte, 2010.
- Ivăncescu, Ruxandra, *Marañon sau Adevărata istorie a descoperirii Lumii Noi*, București, Editura Cartea Românească, 2008.
- Lejeune, Philippe, *Pactul autobiografic*, traducere de Irina Margareta Nistor, București, Editura Univers, 2000.
- Lungu, Dan, *În iad toate becurile sunt arse*, Iași, Editura Polirom, 2011.
- Lungu, Dan, *Raiul găinilor*, Iași, Editura Polirom, 2004.
- Pavel, Dora, *Pudră*, Iași, Editura Polirom, 2010.
- Perian, Gheorghe, *Literatura în schimbare*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2010.
- Petraș, Irina, *Oglinda și drumul. Prozatori contemporani*, București, Editura Cartea Românească, 2013.
- Țepeneag, Dumitru, *La belle roumaine*, Pitești, Editura Paralela 45, 2004.